

Doc. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.
Ústav české literatury a literární vědy FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
e-mail: Josef.Vojvodik@ff.cuni.cz

Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Pavla Šidáka
Literatura architextového pnutí. Poetika posvátného

Ambicí disertační práce Mgr. Pavla Šidáka je teoretické a metodologické uchopení a objasnění složitého problému: průnik náboženství jako mimoliterárního jevu do literatury a vymezení její poetiky, ovlivněné „náboženským zážitkem“. Mezi oběma fenomény existuje složitý vztah vzájemného napětí, které se pokouší literární věda, uměnověda a obecná estetika – a nikoliv náhodou zvláště v době, kdy umění vstoupilo modernou do své „*postauratické éry*“ - postihnout a teoreticky ukotvit.

Tento nesnadný úkol je spojen s problémy, na které autor disertace naráží hned na začátku své práce a které jasně reflektuje. Ukazují se již v samotném názvu, který autor zvolil jako východisko z aporie konfesijně-ideového (a světonázorového) zatížení pojmu „katolická literatura“ a pojmů neméně aporetických jako „spirituální“, „křesťanská“ nebo „duchovní“ literatura. Aby unikl z bludného kruhu asociativně vágních pojmů a jejich stejně tak vágních obsahů, zvolil autor předkládané disertace jednak pojem velmi specifického modelu intertextovosti Gérarda Genetta „architext“ („architextový“), jednak kombinaci tří pro jeho práci hlavních teoreticko-metodologických přístupů: intertextový (zejména G. Genette, R. Lachmannová, ale také M. Otruba), religionisticky-filozofický a religionisticky-hermeneutický (R. Otto, M. Eliade, P. Ricoeur) a literárně a kulturně-sémiotický (J. Lotman, B. Uspenskij, L. Doležel). Výsledky svého uvažování exemplifikuje především na textech Jana Čepa s exkurzy k textům Jakuba Demla, Jana Durycha, Jana Trefulky, básním Bohuslava Reynka nebo Ivana Jirouse, ale také s exkurzem do výtvarného umění (k Preislerovu *Jaru*, 1895) a dospívá zde také k nápaditým postřehům.

Již na tomto místě třeba vyzdvihnout, že disertační práce Pavla Šidáka se vyznačuje vysokým stupněm reflexe složitého literárněvědného, estetického a nábožensko-filozofického problému, který jeho práce sleduje, veskrze profesionálním zacházením s literárně-vědnými a umělecko-teoretickými pojmy, které svědčí o stejně tak profesionální obeznamnosti s významnými historickými i aktuálními teoretickými modely literárně-vědného, estetického a kulturně-filozofického myšlení, s nimiž pracuje.

Tato přednost je však zároveň i úskalím jeho v nejednom ohledu podnětné práce. Zastavím se hned u jejího názvu. Kvazi scientistická koncíznost a „přesnost“ Genettova pojmu „architext“ („architextový“) je problematická. Tento pojem sice uvolňuje konfesijně-ideologické pouto, nelze však ztráct ze zřetele, že jde o pojem evidentně metaforický a také vzhledem k Genettově tendenční ironii je třeba jeho práce číst s kritickým odstupem, k němuž ostatně Genette sám nabádá. Nedomnívám se proto, že by zvolený termín „architextové pnutí“ mohl přinést uspokojující objasnění problematiky průniku literatury a náboženství nebo jej dokonce „vyřešit“, samozřejmě má-li tento problém v rovině „pragmatického“ diskursu nějaké řešení. Také pojem „palimpsest“, který hraje v autorově argumentaci podstatnou roli je metaforický, ačkoliv právě v tomto případě a díky této metaforičnosti je zvláštnost prostupování obou rovin – roviny emotivně „duchovní“ a roviny fantazujícího vědomí, z níž vyrůstá literární umělecký text jako několikavrstvý fikcionální útvar – dosti názorně vystižena.

S tím souvisí další problém, spojený s psychologizujícím pojmem (náboženský) „zážitek“. Tento pojem zaujímá důležitou pozici v nábožensko-filozofickém myšlení Rudolfa Otta o posvátnu, jehož slavná práce se zabývá strukturou a obsahem náboženského prožitku („religiöses Erlebnis“) a jehož pojetí má blízko k apriorické kategorii v kantovském smyslu. Pojmová explikace této metafyzické kategorie prostřednictvím Genettova modelu intertextových vztahů se mi však jeví jako problematická. Relevantní zde ovšem mohla pro autora být – zvláště, když užívá pojmy „náboženský zážitek“ nebo „zkušenost“ – Jaußova teorie estetické zkušenosti (*Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*, 1982). V souvislosti s katarzní dimenzí estetické zkušenosti, kterou Jauß definuje jako její komunikativní výkon („kommunikative Leistung“), se Jauß zabývá estetickým využitím a poetizací náboženských vzorců, které později (např. u Goetha) vedlo „k provokativnímu ospravedlnění nového literárního kultu autonomního citu, který se teprve později stal výrazovou formou vědomé subjektivity a osamocené niternosti“ (s. 173).

Tím důležitější je, že téměř polovina celé práce je pokusem o výklad a verifikaci konceptu „architextového pnutí“ analýzou konkrétních literárních textů Jana Čepa. V této části práce dospívá autor disertace k zajímavým dílčím poznatkům, konstruuje hustou síť diverzních teoreticko-metodologických postupů, které Pavel Šidák považuje za relevantní pro řešení hlavního problému práce (Doleželova teorie „fikčních světů“ vedle Ricœurovy hermeneutiky, Mukařovského strukturální estetiky vedle Uspenského kulturní sémiotiky, dobová recepce Čepova díla vedle teologicko-filozofického uvažování Paula Tillich, model intertextuality Renate Lachmannové vedle Lotmanovy sémiotiky ad.). Fokusem těchto různorodých východisek a přístupů je „genettovská“ architextualita, jako *intertextová* báze „dvojího domova“ jako Čepova literárního i světonázorového modelu „dvojího světa“. Nejsm však přesvědčen o tom, že právě tento přístup a tato metodologie vede autora předkládané disertační práce ke sledovanému cíli. Je pochopitelně zcela legitimní přistupovat

k náboženství jako ke kulturně-sémiotickému problému. Přesto však postrádám úvahu o tom, *jaká* náboženská zkušenost – nebo zkušenosti – jsou v Čepových textech literarizovány. Možno předpokládat, že Čep znal v meziválečné době stále ještě velmi vlivnou práci Williama Jamese *The Varieties of Religious Experience* (1902). Relevantní pro interpretaci Čepova modelu světa by byla jistě také práce Maurice Blanchota *L'espace littéraire* (1955; česky: *Literární prostor*, 1999), zejména Blanchotovy úvahy o Rilkové „vnitřním prostoru světa“ o viditelném a neviditelném respektive o zneviditelnění viditelného a zviditelnění neviditelného, o prostoru smrti a/jako prostoru řeči v Rilkových *Duineser Elegien*. Pojem „palimpsest“, s nímž Pavel Šidák pracuje, je nepochybně podstatným pro Čepovu strategii vytváření literárního prostoru v celém jeho díle a zdaleka nejen z hlediska intertextovosti. Název Čepovy povídky (a zároveň povídkové knihy) *Tvář pod pavučinou* je signifikantní: označuje vztah mezi transparentí a opacitou, imanencí a tanscendencí, zjevným a skrytým, nehmotností a hmotou, profánním a sakrálním, texturou (tkanivem) a textem. Tvář je *tvarem*, skrytým – a zároveň zjevným – pod něčím zdánlivě beztvarým, nepevným, nehmotným, transparentním, což je však samo o sobě ve skutečnosti dokonalým tkanivem-texturou. Možná je Čepovou nejvlastnější strategií „tkaní“ textury jeho textů ještě spíše než palimpsest rozrušená, protržená struktura tkaniva-textury (*Děravý plášť*), hraniční pozice mezi zřetelně vymezeným tvarem a jeho disperzí, „rozostřením“, „rozptýlením“ (kde je vlastně ona *hranice stínu?*). Tato hranice je prostupná, difúzní, stejně tak, jako fenomén *náboženského* slučuje v sobě několik faktorů, které jsou – přinejmenším částečně – navzájem ireducibilní: totiž autorem disertace správně zdůrazňovaný pocit numinózního, dále však také pragmatické hledisko (do jaké míry a *k čemu* člověk „potřebuje“ Boha, který by mohl svět řídit ve prospěch jeho přání, ve smyslu „dej ať...“; „kéž...“, atp.) a také víra, že božské je vždy zárukou správnosti konání a jedinečně „nesrovnatelným“ dobrem. V této souvislosti by pozornosti zasluhovala perspektiva 3. osoby vyprávění v Čepových textech, která nápadně dominuje nad „já-říkajícím“ („Ich-Sager“) v pojetí Ernsta Tugendhata.

Ale to jsou návrhy jiných možných přístupů k velmi složité problematice, kterou předkládaná disertační práce sleduje. Pavel Šidák volí vlastní přístupy, které jsou legitimní, i když ne vždy zcela přesvědčivé. Jeho disertační práce však představuje i přes uvedené výhrady promyšlený výkon, svědčící o vysoké úrovni autorova literárně-teoretického a obecně estetického uvažování. Proto mohu disertační práci Mgr. Pavla Šidáka rozhodně doporučit k přijetí jako podklad udělení akademické hodnosti PhD.

